Museumsforeningen for Læsø

Læsø Museum

1987

INDHOLD

Michael Teisen:
Læsø Museum 1987 3

Kay Johannsen:
Museumsforeningen for Læsø 6

A.J. Wiis:
En episode fra Englandskrigen 1807-14 .. 7

Judy Ryslander:
Spillemandsmusik og Læsødanse 11

Marie Sørensen:
En nødlanding på Læsø 1940 16

Arne juul Jacobsen:
Niels Henrichsen, tolder og landfoged .. 18

Harry Larsen, Ernst Jensen:
Sannesmeden 27

Kirsten Stoklund Johansen:
Nogle stednavne på Læsø 31

Per Lysdahl:
Et stenalderkar 35

Kay Johannsen:
Læsø litteratur 1987 37

Læsø Museum 38

Museumsforeningen for Læsø 39

Udgivelse:

Museumsforeningen for Læsø og Læsø Museum.
ISBN 87-88683-079
ISSN 0902-3690

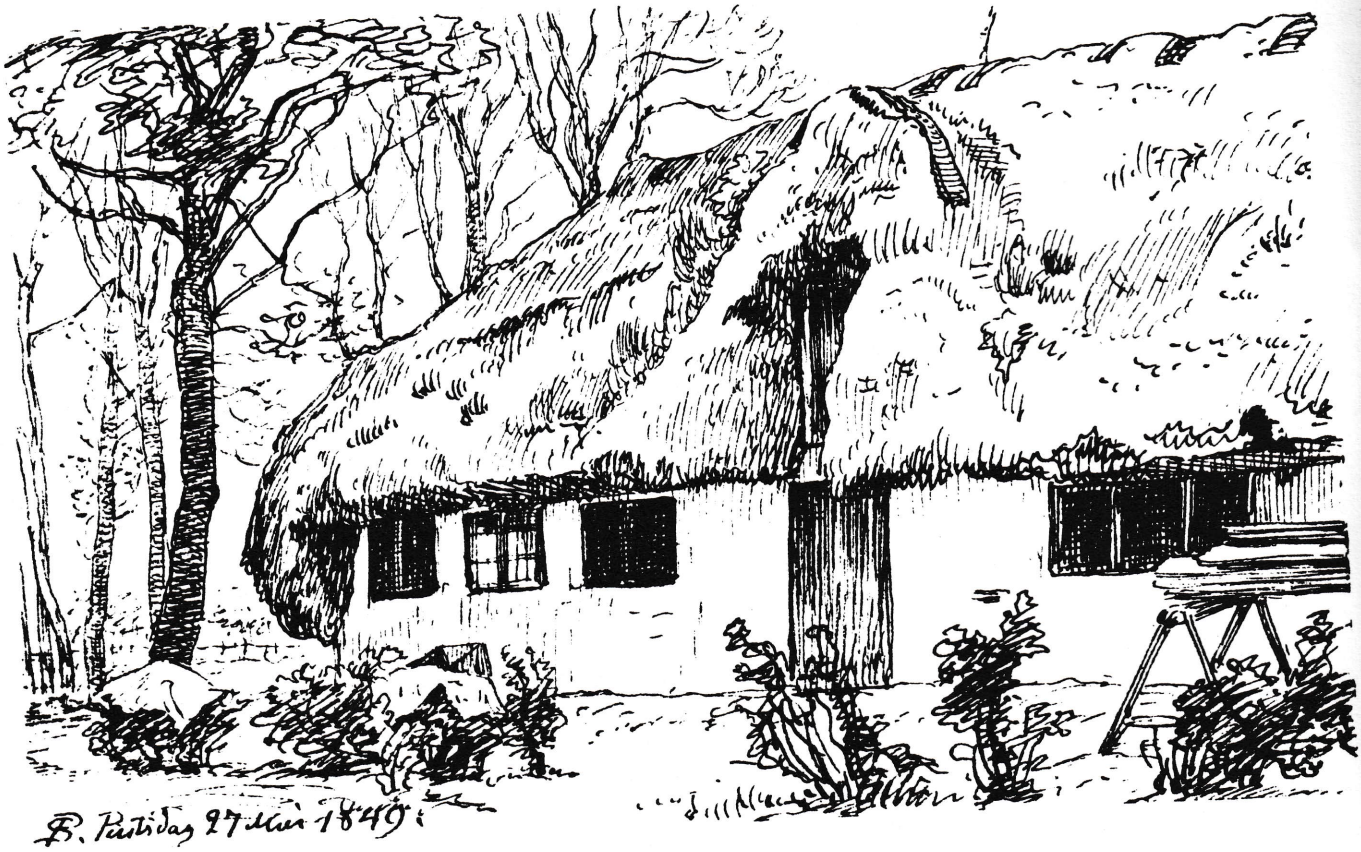

Tegning af P.C.Skovgård: Parti af en tangtække
Læsøgård, 27. maj 1849.

Michael Teisen

Læsø Museum 1987

bygninger

I 1987 har læsø Museum søgt at færdiggøre nogle af de store bygningsmæssige opgaver, det havde påbegyndt. I magasinet blev en skillevæg opført, der har gjort det muligt at holde en stabil temperatur og luftfugtighed i magasinet, således at museets genstande bevares bedst muligt. Samtidig har man i forrummet fået et godt rum til fotografering og registreringsarbejde. Dette rum kan også benyttes af besøgende, der ønsker at studere museets samlinger.

den genopførte kostald lerklines af Bjarne Hårsløv. foto: M.Jonson

På Museumsgården er den gamle lerklinede kostald blevet genopført i den oprindelige teknik med et tømmerskelet med tavlene fyldt ud med halmsimer, som derefter er blevet lerklinet. Takket været opmålingen og Sine Krogbæks beretning om gårdens indretning fra 1949 har stalden kunnet rekonstrueres nøjagtigt.

Størst forandring er der sket på Søfartsmuseets hjørne i Vesterø, hvor vaskeribygningen er blevet nedrevet. Denne bygning dominerede med sine 2 etager og facade helt ud til fortovet bybilledet og den lille museumsbygning i Vesterø. Men da bygningen jo var fra 1920 kan kun få huske det anderledes. Nu er bygningen imidlertid væk, så der kan gøres plads for andre aktiviteter ved Søfartsmuseet. Der håber vi efterhånden at kunne udstille en bådsamling af mindre brugsbåde, ankre i kronologisk opstilling, tjæreplads mm.

Takket været museet daglige arbejde og samarbejdet med museumsforeningen tilgår der jævnligt museet genstande. Museet har modtaget en meget fin model af en Dolmer-kutter lavet af Verner Andersen, Hobro og rigget af Ernst Sørensen, der arbejdede mange år som skibstømrer hos Dolmer.
Fra det gamle Vandrerhjem i Mejeribyen har museet modtaget en mængde indrammede billeder fra Læsø-bageren, Klittengs, rejser jorden rundt. De

afleveringer

havde i mange år ligget upåagtet under loftsisoleringen og frembød derfor et konserveringsmæssigt problem, der dog også er blevet løst.
Fra Johs.Jensen, "Bøgely" har museet modtaget en del inventar og husgeråd, således som det blev brugt på en Læsø-gård omkring årh.skiftet.
Desuden har museet året igennem modtaget mange enkelt-genstande, fotos og arkivalier fra forskellige personer uden hvis velvilje samlingerne ikke ville blive udvidet.

Missionens historie

I samarbejde med museumsforeningen og i sammenhæng med Indre Missions landsdækkende undersøgelse har museet ved flere møder, fotodokumentation af missionshusene på Læsø, affotografering af fotos vedrørende missionsarbejdet og indsamling af arkivalier fra missionen på Læsø lavet en undersøgelse over missionens virke på Læsø.

Desuden søger museet løbende at dokumentere forskellige aktiviteter på Læsø, deriblandt 2 igangværende skibsbygninger i både træ og stål. En undersøgelse over fiskeriet på Læsø er så småt påbegyndt for at fortsætte i 1988.

vingerne sættes på stub møllen.

Stubmøllen på Museumsgården blev færdig til efterårsferien, efter at restaureringen havde foregået sommeren over som en aktivitet for publikum på Museumsgården. Møllen er nu færdig, vingerne kan klædes og kværnen fungerer, så der kan males korn på den. Svend Jacobsen, fhv. møller blandt meget andet, har vist museets personale, hvordan kværnen skal køre, og hvordan mølleste-nene skal hugges op, bildes, og skænkede ved den lejlighed sine bildehamre til museet.

En anden større konserveringsopgave har været rustbankning, sandblæsning og maling af ankrene opstillet i Vesterø, herunder det store engelske anker

Arkivet i Østerby har modtaget en meget omfattende samling af Læsø-slægtstavler og arkivalie kopier, herunder folktællingerne, udarbejdet af Kurt Thomsen,Kbh.der desværre ikke nåede at af-

lokalarkivet

slutte sin gerning med slægtsforskningen. Med denne aflevering er arkivet bedre rustet i sin formidling og holdt derfor åbent hus også for at kunne introducere faste åbningstider fra årsskiftet. Det har da også været en glæde at se lokalarkivet blive brugt bl.a. af den lokale presse.

udstillinger

I de faste udstillinger har museets personale holdt en mængde omvisninger. I samarbejde med museumsforeningen har museet afholdt foredragsaften om missionens virke på Læsø.
Foruden de faste udstillinger, stod særudstillingen om Floras forlis januar 87 ud i Bikuben. Men det må indrømmes, at der mangler et offentligt tilgængeligt egnet lokale til særudstillinger, da mange emner trænger sig på.

det nedrevne vaskeri i Vesterø.

Kay Johannsen

Museumsforeningen for Læsø 1987

Der er bred interesse for det lokalhistoriske arbejde over hele landet med en folkelig opbakning bag arkiver og ikke mindst de små egnsmuseer. Museumsforeningen for Læsø har i dag 325 medlemmer. Gennem årsskriftet, vore arrangementer og "Publikations og Støttefonden" søger vi at leve op til foreningens formål at udbrede forståelse og interesse for de natur- og kulturhistoriske værdier på Læsø og virke som støttekreds for Læsø Museum.

arrangementer

Der har i 1987 været afholdt 8 arrangementer:

29.jan: Forberedende møde i Lokalhistorisk Arkiv med gennemgang af det indsamlede materiale om missionen på Læsø.

26. feb: En meget vellykket aften om missionshusenes og missionens historie på Læsø med mange indlæg, og lysbilleder fra alle missionshusene.

26.mar: Generalforsamling og lysbilledforedrag om det gamle Frederikshavn.

23.apr: Ekstraordinær generalforsamling.

28.jun: Sammen med Læsø-folkedanserne arrangeredes opvisning ved Museumsgården.

23. aug: Ekskursion til Hirsholmene. Ca. 40 medlemmer trodsede uvejret og fik en meget fin oplevelse. Fyrmesteren viste rundt.

29. okt: Møde i Lokalhistorisk Arkiv med ældre fiskere for at samle stof og billeder til et arrangement om fiskeriet ved Læsø før i tiden.

21.nov: Åbent hus i arkivet. Museumsinspektør Michael Teisen redegjorde for arkivets muligheder for at hjælpe ved lokalhistoriske studier og viste rundt i værksteder og magasiner.

Foreningens bestyrelse, der sammen med kulturudvalget udgør Styrelsen for Læsø Museum, har været på studiebesøg på Skagen Fortidsminder, hvor museumsinspektør Lars Holst viste rundt.

En episode fra Englandskrigen 1807-14

egne kanoner

Under Torstensonkrigen i 1643-45 var 120 soldater indkvarteret på Læsø til stort besvær for befolkningen, der skulle yde forplejning. - Og så nægtede soldaterne endda at forsvare øen uden særskilt betaling for hvert skud, der skulle affyres.1) Derfor ønskede læsøboerne meget naturligt i 1762, da der var optræk til krig, selv at anskaffe kanoner til øens forsvar, og samlede derfor penge ind.2)

Englandskrigen

Under Englandskrigen var der atter indkvarteret soldater på øen. Nemlig et kompagni jægere fra 3. Jyske infanteriregiment. Kompagniets fulde styrke var 162 mand, som det dog ikke altid var oppe på.3) Styrken har utvivlsomt været til besvær for den lokale befolkning. Der har også været en række kompetence stridigheder. Disse blev naturligvis ikke mindre af at kanonerne var læsøboernes og ikke kongens. Dette kan måske forklare, at flere af de skiftende kompagnichefer havde travlt med at ansøge om forflyttelse.

batterier

Til øens forsvar støttede kompagniet sig på de batterier, der var etableret næsten hele øen rundt.4) Ved flere lejligheder indtraf der bataljer med fjenden på og omkring Læsø, hvor jægerne spillede en afgørende rolle. Efterfølgende er et eksempel på en sådan episode og er gengivet efter sekondløjtnant von Starcks rapport:

Fra Westerøe Requet på Læssøe.

RAPPORT

Den lste juni om eftermiddagen kl.3 1/4, indløb melding fra min observation, at en kutterbrig jagede efter tvende fiskerbåde, som søgte til Nyelands batteri.

Jeg ilte i største hast med min commandoe derhen, hvortil jeg havde næsten 1 miil; jeg erfarede

straks fjendens list ved at disse satte til tvende i Dybet (Alsdyb) liggende Læssøe både, hvoraf den ene var ladet med hør og hamp, den anden endnu tom; resolverede jeg straks at afskære fjenden retiraden, ved at tage ud i en båd med 4 matroser af øboerne samt 1 underofficer og 7 jægere under min commandoe.

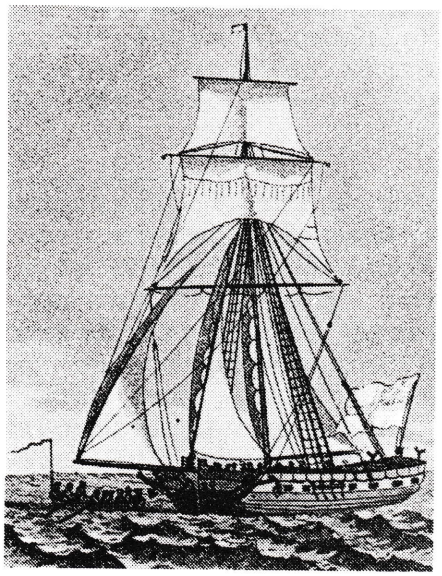

engelsk kutterbrig med barkassen i vandet. Akvarel af N.Truslew.

Efter at jeg var kommen 1/4 miil ud til søes, gav kutterbriggen 1 svær skud med flag på toppen, hvorefter disse røvere blev os var, satte de ild på de erobrede både og flygtede med en del af lasten i sydvest. Da jeg så dette blev jeg endnu mere forbitret, opmundtrede mine folk at sætte lige ud efter dem, hvor de blev nødsaget til at udkaste det plyndrede hør. Som jeg kom dem på skud nær, lod jeg give en ualmindelig ild, hvorved tvende mand i den forreste fjendtlige barkasse blev skudt. Da jeg såe dette, lod jeg under hurra give nogle gange det glatte lag, og derefter med sablen i hånden under 4 mands ild erobre den bageste barkasse, hvis besætning bestod af 1 midshipsmand og 4 matroser, bevæbnet med 3 geværer og 5 sabler; i dette mellemrum var den anden barkasse kommen ved hjælp af sejl og ved at bruge 6 årer os langt ud af skuddistancen. Så besluttede jeg at vende om til landet, som jeg var 1 1/4 miil fra, af frygt for at kutterbriggen skulle afskjære os, da natten tilstundede.

Deres velbårenhed vil gunstig tillade jeg herved meddeler min særdeles tilfredshed med min udrustede båds besætning, hvor jeg især skylder at udmærke underofficer Jens Jensen Snævre, der med særdeles kækhed og raskhed udmærkede sig med velrettede skud, hvor han med egen hånd dræbte eller blesserede de tvende mænd af ovenmeldte barkasse, som jeg er øjenvidne til; derimod havde jeg det held, at ingen på min side blev dræbte eller sårede.

Til velbårne
Herr Capitain von Höhling
Højstcommanderende

Ærbødig
F.V. Starck

Et par dage efter indberetter von Höhling episoden til sin chef:

Atter får jeg den ære underdanig at fremlægge Deres højvelbårenhed herr generalen en rapport fra herr secondløjtnant von Starck i anledning af en affaire med tvende fjendtlige barkasser, hvorved 1 løjtnant og 4 matroser blev taget til fange. Dette hr. løjtnantens heldige foretagende bedes underdanig måe blive forestillet højere steds.

fanger

De krigsfangenes navne er:

subleutnant Josiah Howe
matros Rolt Cournen
matros Thomas Jones
matros Thomas Courage
matros Joseph Parker Boy

Disse er med ekstrabåd bestemt i morgen at afgåe til Fladstrand, og har jeg efter indlagte kvitterede regning, forplejet disse til dato incl.- Hvorledes der i henseende til den erobrede barkasse med 4 årer uden sejl skal forholdes, forventer jeg nærmere ordre.

Læssøe, den 3die juni,1810.

Underdanig
L.v. Höhling

Til højvelbårne
Hr. Generalmajor von James
Højestcommanderende i det nordre Commandoe district.

At von Höhling indleder sin beretning med "atter" skyldes, at foråret 1810 var en meget aktiv periode for kommandoen på Læsø, og at secondløjtnant von Starck tidligere havde haft lejlighed til at udmærke sig.

Bijernes og Stadernes Navne	Regimenter eller Bataillonen og Kompagnier	Officerernes Navne	Styrke. Infanterie. Officerer	Underofficerer	Spillemænd	Jægere
Bijrum	Jæger Kompagniet 4 Bataillon 3 Jydske Infanterie Regiment	Capitaine Bregendahl	1.	4.	1.	88.
Østerbije	- - - -	Prem. Lieut. Haalund	1.	2.	1.	30.
Westerøe	- - -	- - -	"	2.	"	30.

Cantonnements Qvarteer: Bijrum paa Læsøe den 21de October 1811

Liste over soldaternes fordeling på Læsø.

Noter:

1) Kay Johannsen: Læsøs historie til ca. 1750. s.60. 1984.

2) Jakob Vedsted: Et gammelt dokument i arkivet. Museumsforeningen for Læsø, årbog 1983.

3) På tidspunktet for episoden talte styrken lidt over 100 mand. Et års tid senere var kompagniet dog næsten på fuld styrke.

4) Klitgård: Forsvarsanstaltningerne på Læsø. Vendsyssel årbøger vol.XIX. 1951. De heri nævnte batterier og lignende anlæg har dog næppe alle været etableret.

Kilder:

Hærens arkiv: Nordjydske kommando distrikt, 1810-13. Pakke nr. 17 & 20.

Judy Ryslander

Spillemandsmusik og Læsødanse

Vilsen-slægten har i mere end 150 år præget den folkelige, musikalske tradition på Læsø, og helt til 1987, hvor den sidste spillemand i slægten, Madvig Vilsen, døde, har man kunnet høre disse særlige melodier, som knytter sig til øens fest- og dansetraditioner. Spillemandsmelodierne har været knyttet til en række bestemte danse: vals, forkert vals, vestenom, jysk-fynsk, Pedersen og enkelt kæde, sløjfen m.fl. og disse danse har været brugt gennem mere end 150 år, når læsøboerne gik til fest.

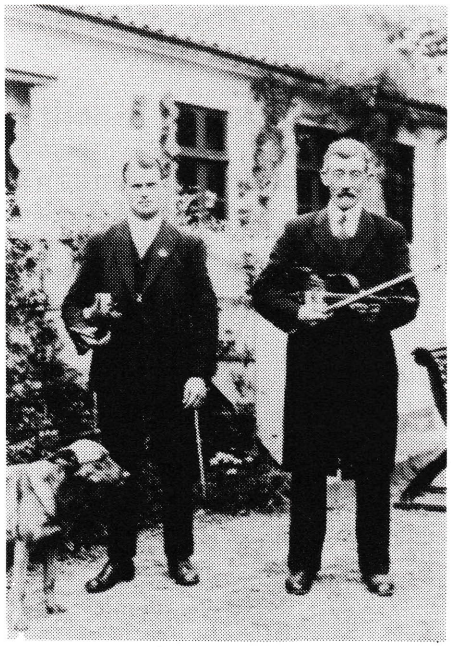

Kristian Sørensen og Lars Vilsen i Hvent i Rebild 1928.

I dag er der meget få traditionelle dansere tilbage på Læsø, og de fleste er ældre mennesker. Det er dog alligevel lykkedes fra 1980-87 at indsamle en stor del af Læsørepertoiret på bånd og video. Desværre kan man sige, at ved Madvig Vilsens død i 1987 forsvandt den sidste rest af det store, gamle Læsørepertoire. Der er stadig folk, som spiller og hos hvem, man endnu kan høre flere af de gamle stykker - dels ældre folk som Gai Pedersen i Vesterø og musikeren Vilhelm Jacobsen som spiller til folkedans og dels lidt yngre som Chr. Juul Christensen, Klitten, der som en af sine mange fritidssysler håndterer violinen. Chr. Juuls mor, Anna Juul Christensen, Bangsbo, er årsag til at omfanget af de indsamlede læsødanse er blevet så stort og veldokumenteret.

Allerede i 1917 foretog daværende arkivar ved Dansk Folkemindesamling, H.Grüner Nielsen, en rejse til Læsø, hvor han søgte efter gamle danse. Mærkeligt nok havde han ikke medbragt fonograf for at fastholde spillemandsmelodier, selvom han rigtignok besøgte flere af øens spillemænd,bl.a. Lars Vilsen i Hvent. I stedet søgte han efter gamle spillemandsbøger for at afskrive melodierne herfra. Heldet var ikke rigtig med ham, men han lånte dog 2 spillemandsbøger, hvoraf kun den ene med sikkerhed kan siges at være skrevet på

indsamling:"Pedersen"

Læsø. Den var skrevet af P.E. Møller, Krogbækgård i 1888-98, og fra denne bog noterede Grüner Nielsen sig 4 melodier. Den eneste melodi han selv forsøgte at nedskrive, var "Pedersen", som han hørte hos spillemanden Ole Pedersen,Vesterø. Grüner Nielsens optegnelse af "Pedersen" blev trods gentagne forsøg aldrig korrekt. Både han og efterfølgende indsamlere havde kvaler med den. Grüner Nielsen kom til Læsø igen i 1920 og besøgte bl.a. Lars Vilsen i Hvent og optegnede danse. I 1924 udgav han bogen "Læsøfolk i gamle dage", hvori også "Pedersen" findes. Men hans optegnelse er ukorrekt.

Gaj Pedersen, Vesterø, 1987. foto:Torben Hviid

Sidst i 2oerne besøgte statsskovrider Poul Lorenzen spillemændene på Læsø, og han kom igen mange gange for at lære "Pedersen", for når han kom hjem, gik der altid et eller andet galt.

I 1953 besøgte Svend Clemmensen og Egon Raaberg fra Foreningen Folkedansens Fremme (FFF) Læsø for at optegne danse, og som de første nogensinde medbragte de båndoptager. Dette tekniske vidunder var på daværende tidspunkt helt nyt og ukendt for spillemændene og øens beboere. Desværre ved ingen i dag, hvor disse optagelser er, eller om de overhovedet eksisterer mere. De ville ellers være et særdeles vigtigt kildemateriale for forståelsen af musiktraditionen på Læsø.

I FFF's udgivelse "Gamle Danse fra Vendsyssel og Læsø" kan man så finde den "nye" optegnelse af "Pedersen" - formentlig en sammenblanding af Grüner Nielsens tidligere optegnelser og Clemmensen og Raabergs senere. I al fald er musikken og dansebeskrivelsen også her forbundet med fejl. Det er jo uheldigt, at en danseoptegnelse behæftet med så mange fejl er blevet publiceret i det ganske land for derefter at blive taget på repertoiret i folkedanserforeninger landet over som værende en traditionel dans fra Læsø. Selv folkedanserne på Læsø danser nu denne udgave af "Pedersen", hvilket de ikke altid har gjort, for da foreningen startede i 1934 havde Lars Vilsen

i Hvent musikken - så ændringen i dansemåden er afgjort kommet til senere. I Lars Vilsens tid dansede man det store, gamle Læsørepertoire, men efter hans død i 1939 ændredes repertoiret efterhånden - måske under indtryk fra venskabsforeninger ovrefra og ved større landsstævner - således at de særlige "læsøske" træk i dansen efterhånden er forsvundet. Det er en stor skam, at man under indtryk udefra ubevidst har "reguleret" læsødansen, så den nu ikke kan skelnes fra de øvrige. Dette er uheldigt, fordi der i den usædvanlige forskydning i dansetakten i flere af Læsøpardansene , Vestenom, Rundtenom, formentlig gemmer sig rester af en meget gammel danseform, som er højst sjælden her i landet. Dette særpræg burde efter min ovebevisning bevares - især på Læsø.

Levy Vilsen, 1982.
foto: Svend Nielsen

Det skyldes initiativ fra folkemindestuderende Anders Christensen, Niels Jørn Østergård fra spillemandsmuseet i Rebild samt velvilligt udlån af teknisk udstyr og faglig bistand fra Dansk Folkemindesamling, at indsamlingen kom i gang. Spillemanden Levy Wilsen var en utrættelig kilde, og ved hans hjælp blev "gåden om Pedersen" endelig løst i 1981. Deltagerne i de mange gennemdansninger, stop og rettelser under Levys faste styring husker sikkert denne dag tydeligt! Melodien blev noteret i det rette forløb, og dansen faldt omsider på plads.

Efter Levy Wilsens død 1983 blev det naturlige midtpunkt fætteren Madvig Vilsen, som besad et lige så stort repertoire som Levy, men aldrig havde spillet musikken til dans. Madvigs musik var mere ornamenteret end Levys, og efter Madvigs eget udsagn var hans spillemåde mere lig de gamle spillemænds. Men da de 2 fætre i 1982 blev bedt om at spille sammen til nogle optagelser, var det helt tydeligt det samme repertoire og samme tradition de bar!

Det skal kort bemærkes, at Læsø musikken tilsyneladende indeholder elementer af en gammel, nu

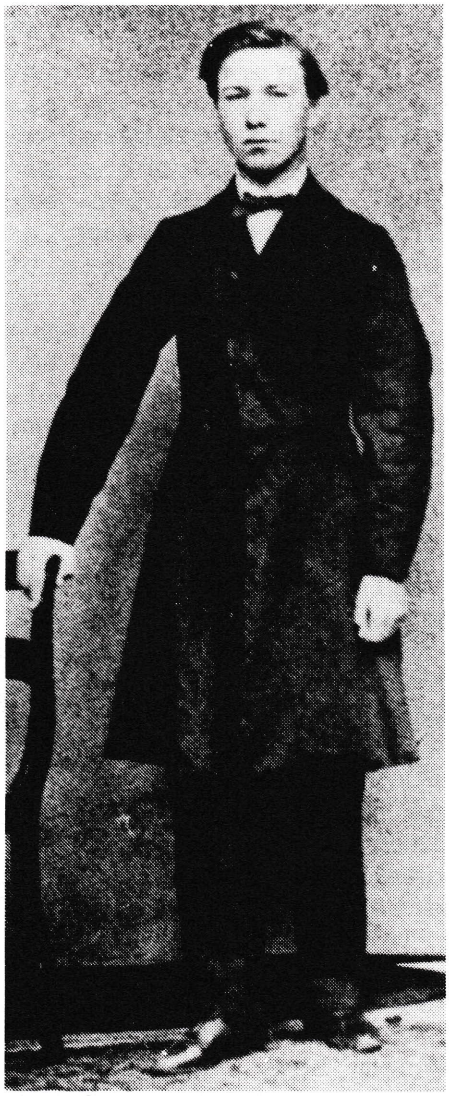

Ole Peter Christensen fotgraferet på Læsø ca. 1863.

"redningsplan"

i Danmark forsvunden, tonalitet. Vi står her overfor en musikalsk tradition, gehørsmæssigt overleveret ubrudt gennem mere end 150 år. Det er svært at sætte nøjagtige årstal på, da vi mangler materiale fra forrige århundrede f.eks. nodebøger. Det har ikke været almindeligt at nedskrive melodierne på Læsø. Men vi er i besiddelse af en enestående, gammel Læsø nodebog fra 1859, tilhørende Ole Peter Christensen 1847-1928 boende på gården Hulbæk ved Byrum. I en alder af 12-13 år lærte han at spille - tilsyneladende hos en eneboer i nærheden af hjemmet. Muligvis var det dog skolelæreren, der lærte ham at spille. Allerede som 14-årig flyttede han fra Læsø og vendte ikke siden tilbage. Han endte iøvrigt en juridisk løbebane i Højesteret i København. Nodebøgerne indeholder 143 melodistykker, så han har været en flittig elev. Bemærkelsesværdigt er det, at 16 af melodierne indeholder løst b for e men i en almindelig dur-tonalitet. Hvad dette skal betyde, er svært at gennemskue. Måske ligger her en af nøglerne til løsningen af Læsø musikkens særprægede tonalitet ?

Den officielle del af indsamlingen støttet af Dansk Folkemindesamling og Spillemandsmuseet er blevet fulgt op af mange privatpersoner fra hele landet. Interessen for Læsø-musikken bredte sig hurtigt i folkemusik kredse, og mange har besøgt Læsø ofte og er blevet modtaget med stor gæstfrihed.

Mens man som helhed kan sige, at den folkelige spille- og dansetradition på Læsø er uddød, lever den dog videre i forskellige egne af landet. Det undrer mig, at man ikke forlængst på Læsø har iværksat en "redningsplan" til bevarelse af den gamle musik og de gamle danse, som man f.eks. gjorde på Fanø allerede i 1928, hvor man ønskede at bevare de gamle traditioner, herunder også byggeskik og dragtskik. Vi deltager meget gerne med vores hjælp og støtte sammen med de gamle Læsøboere, hvis et lignende initiativ skulle opstå på Læsø.

Vi sender hermed en stor tak til alle vore meddelere, deres slægtninge, deltagere i baller og sammenkomster og alle, der på forskellig vis har hjulpet os med indsamlingsarbejdet.

kontakter

Skulle nogen stadig være i besiddelse af materiale, som yderligere kan belyse spille- og dansetraditionen på Læsø (udklip, fotos, nodebøger, båndoptagelser mv.) er vi meget interesserede. Materialet kan eventuelt lånes til Læsø Museum til kopiering eller kontakt Anna Juul Christensen, Bangsbo, eller Judy Ryslander,Kbh,0284607l.

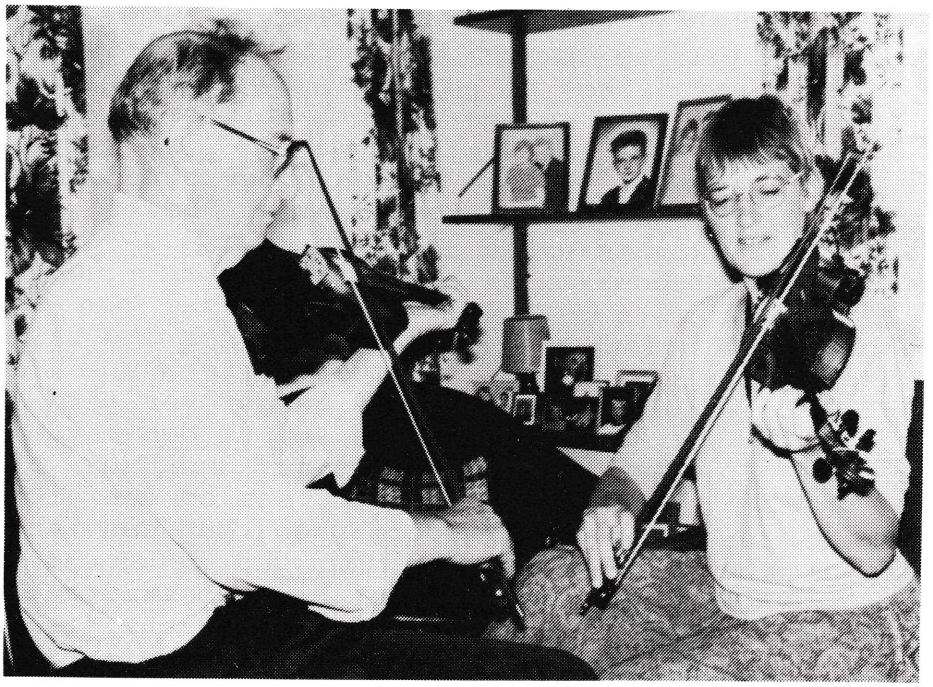

Madvig Vilsen spiller med forfatteren, Judy Ryslander, 1986.
foto: Tommy Schomacker

Marie Sørensen

En nødlanding på Læsø 1940

Besættelsesårene 1940-45 ødelagde 5 af de bedste af ens ungdomsår.

besættelsen 9.apr. 194C

Den 9.april 1940 vågnede jeg ved at det rumlede i luften, som om et tordenvejr var under opsejling. Da familien på "Brunhavegård" havde fået morgenkaffe, skulle Far og jeg køre ud til Ørre efter foderlyng, som man brugte det dengang, når foderbeholdningerne var ved at svinde ind om foråret. Vi havde fået lov til at bruge vejen gennem naboens mark, for den var bedre end den offentlige vej.

Vi kørte lige forbi nabogården, hvor Julius Gai kom ud og sagde:"I har vel hørt, at tyskerne er gået over grænsen sidste nat og nu er på vej op gennem Jylland for at blive udskibet til Norge." - Vi havde ingen radio, så det havde vi ikke hørt noget om.

Hele eftermiddagen og følgende nat overfløj de grimme, sorte troppetransportmaskiner Læsø på vej til at besætte Norge.

Avisen underrettede næste dag om, hvad der var sket, og gav besked om at opretholde ro og orden.

nødlandingen

Nogen tid efter - nok i juni måned - nød mine forældre og jeg den skønne sommeraften udenfor gården, da der med et lød motorlarm, og en af de grimme "sorte fugle" kom til syne og kredsede nogle gange over gård og mark i lav højde. Vi kunne se, at den havde til hensigt at lande. Efter et par rundture brasede den ned. Først så det ud, som om den gik gennem ellehegnet i søndermarken. Men den landede helt ude i strandengen tæt ved heden på fuldmægtig Larsens jord. Flyet havde beskadiget haleroret. "Lad os gå ind og få låst dørene," sagde Far. Aftenidyllen var ødelagt. Vi var ikke glade for det nye naboskab.

Så mange folk valfartede hver dag hertil for at se uhyret, at vi kunne have taget entre.

et styrt

Nogle dage efter nødlandingen, da jeg gik og harvede kartoffelstykket, kredsede et lille fly pludselig derude, for at lande, hvor den store lå. Den gik imidlertid så uheldigt ned, at landingshjulene tog brinken af Bunkegårdsstrømmen, så den slog en kolbøtte tilvejrs og smækkede halepartiet i jorden. Den ene af de 2 mand ombord døde med det samme, den anden døde på vej ud af havnen efter at ambulancen med lægen og den tyske overkommando havde bragt ham dertil. Det lille fly skulle efter sigende være kommet med reservedele for at reparere det store.

det nødlandede tyske fly
foto: Marie Sørensen

Det var forbudt at fotografere flyet, men jeg stjal mig til det uden at blive opdaget en dag jeg flyttede fårene ude på "Tusholmen".

Når de små rekognosceringsmaskiner overfløj Læsø i lav højde, var det farligt at arbejde i marken med hestene, som gik fra vid og sans. En gang jeg var i marken kom de flyvende så lavt, at det så ud, som om de ville tromle os ned. Hestene kastede sig raskt omkring og løb afsted og slæbte både harven og mig i tømmen hen til en skelgrøft, hvor jeg endelig fik hold på dem.

Vores lune og hyggelige nabo, Stisholdt Nielsen, sagde om de små fly:"Det bette næsvis skidt - de er lige ved at flyve ind ad køkkendøren."

De tyske soldater på Læsø var selv skrækslagne for overkommandoen. En tysk soldat kom engang løbende, da jeg lugede i gulerodsmarken for at lede efter en hat - for overkommandoen kom på inspektion, og han havde mistet sin.

Endelig den 4.maj om aftenen - en stille grå forårsaften - kimede kirkeklokkerne, og friheds-budskabet tonede i radioen ud over landet: Danmark var frit!

Arne Juul Jacobsen

Niels Henrichsen, tolder og landfoged

Gennem de sidste 300 år er tusinder af små Læsøboere blevet døbt i Byrum Kirke over et gammelt dåbsfad af messing med smukke ciseleringer og relieffer. Midt i fadet ser man i relief, hvorledes Jesus bliver døbt af Johannes i Jordanfloden. I kanten af dette dåbsfad står med slyngede bogstaver:

dåbsfadet i Byrum kirke

"Niels Henrichsen med sin kiere hustrue Maren Sørensdatter gifvet til Byrrum kirche på Læssøe, anno 1684."
"Kongl. May:ts tolder og landfoged over Læssøe."

Det sidste står med en anden - ikke så smukt udført skrift.

landforvalteren

Men hvem var denne Niels Henrichsen, som beklædte den store stilling på Læsø som landfoged, også kaldet landforvalter, foruden at være kongens øverste toldembedsmand på øen? Han var kongens øverste repræsentant på stedet og stod direkte under amtmanden. Al udøvende magt på øen tilkom landforvalteren. Han var således politimyndighed, anklagemyndighed og fængselsmyndighed. Hans embedsbolig var Klitgården efter en særlig overenskomst mellem kongen og de lærde gejstlige herrer ved Viborg Domkirke. Til landforvalterstillingen hørte nemlig også at opkræve alle afgifter herunder navnlig landgilde, til Domkapitlet i Viborg. Samtidig skulle han også sørge for, at kongen fik sine skatter og afgifter. Hverken birkedommeren (birkefogeden) eller præsten nød samme anseelse.

Vi ved ikke, hvornår Niels Henrichsen blev født, eller hvor han kom fra. I **Rigsarkivet** i København findes en kopi af kong Frederik III s brev af 19.maj 1669, hvor han udnævnte Niels Henrichsen, der da allerede var "tolder på vort land Læssøe, tillige ved samme land fogedbestilling fra Philippi Jacoby dag nu sidst forleden at be-

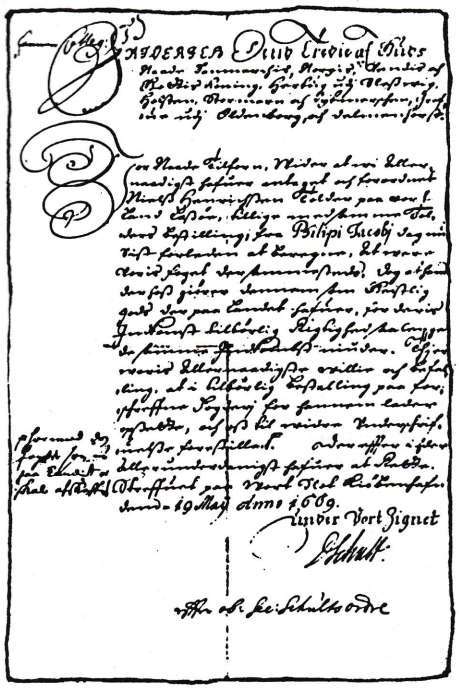

Niels Henrichsens udnævnelse til tolder og landfoged

regne at være foged sammested." Videre i brevet anføres det, at han skal give "dennem, som gejstligt gods der på landet haver, som for deres indkomst tilbørlig rigtighed, så længe de samme indkomst nyder." Endelig anføres det, "at den foged, som nu på landet er, skal afskaffes." Niels Henrichsen var altså i forvejen tolder på øen, da han blev landforvalter.

Baggrunden herfor var, at cancelliet i København i 1668 havde opdaget, at der på Læsø blev sløset med betaling af toldafgift af bjærget gods, som man blot førte bort til andre steder uden at svare den pligtige told. Det passer derfor godt med at Niels Henrichsen må være sendt til Læsø som tolder i 1668. Den nævnte kopi af Kongens brev er i Rigsarkivet vedlagt en skrivelse - desværre udateret - fra en Christen Henrich Petersen stilet til Kongen, hvori Petersen anmoder Kongen om at udnævne Niels Henrichsen som KONGELIG landfoged på Læsø, idet han anfører, at Viborg Domkapitel allerede har udnævnt ham som deres landfoged og ønsker dette konfirmeret af Kongen. Domkapitlet syntes ikke, at den tidligere landfoged havde varetaget sit arbejde godt nok, idet han ofte var borte fra øen i andre "bestillinger". Ovennævnte Christen Henrich Petersen, der havde været borgmester i Århus, var i 1667 blevet udnævnt til general-strand-inspektør i Nørrejylland, det samme som toldinspektør. I det nævnte brev til Kongen om at Niels Henrichsen bør udnævnes til landforvalter, omtaler han ham som sin fuldmægtig. Alt tyder således på, at Niels Henrichsen kun ganske kort tid har været tolder på øen, da han bliver landforvalter.

"Ebben"

Da han kom til Læsø som tolder, fik han bolig i en gård beliggende på Ebben, eller Evvi, i Øster by, hvor øens "havn" lå på sydsiden ved Snaven. Her var der toldsted. Efter at være flyttet til Klitgård, beholdt Niels Henrichsen dog sin gård på Ebben.

konflikter

Stillingen som tolder og landforvalter bragte hurtigt Niels Henrichsen i konflikt med øens befolkning, som Christen Henrich Petersen i sin

skrivelse til Kongen havde kaldt "ET SEERT FOLK," og at landforvalteren burde være på stedet "at tilholde landfolken". Niels Henrichsen havde fået at vide, at han skulle være hård og pligtopfyldende. Den ene udpantning fulgte den anden - og han blev forhadt.

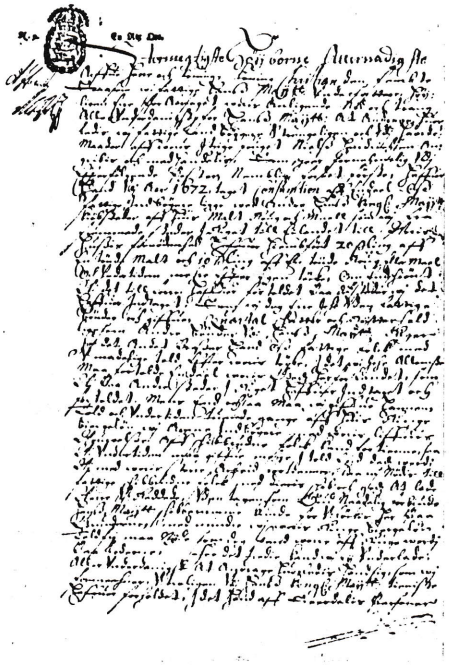

Læsøboernes klageskrift

Da der var gået 6 år under Niels Henrichsens regimente, havde læsøboerne fået nok, og den 8. marts 1674 mødtes 15 læsøboere og skrev et klagebrev til kong Chr.V. personligt. Det var en yderst alvorlig klage over landfogdens embedsførelse. Det originale brev med underskrifte, laksegl og bomærker findes i Rigsarkivet og er yderst velbevaret. Brevet indledes således: "Såsom vi fattige Hans Majestæts undersåtter højligen er forårsaget vores anliggende, nød og trang Allerunderdanigst for Hans Maijst. at andrage, hvorledes v. fattige landbøggere strengeligen och udi hårde måder af vores strenge foged Niels Henrichsen angribes og medhandles - -". Derefter følger en række klagepunkter.

Det anføres, at Niels Henrichsen ganske efter forgodtbefindende opkræver told af malt, rug og mel, som læsøboerne har indført, og som de allerede har betalt told af.
Der klages over, at de undertiden må betale told 2 gange af den lille bjærgeløn, de har opnået med livet som indsats, og så følger en trussel, idet læsøboerne skriver, at "vi nødes till fattige skibbrudne folck med deres skib och gods at lade være ureddede, udentagen - som Gud nådelig forbjude - Hans Maijst: skibe kunde foruløekes her på grunderne ---". Kongens skibe vil de dog nok redde.
Et andet alvorligt klagepunkt går ud på, at Niels Henrichsen har ladet sig bestikke til at fritage flere læsøboere for at gøre tjeneste for Kongen.
Endelig fremføres det, at han fører landet ud i "ruin og undergang -- idet han ideligen påfører os mange unøttige tretter och ufornødne store bekostninger."

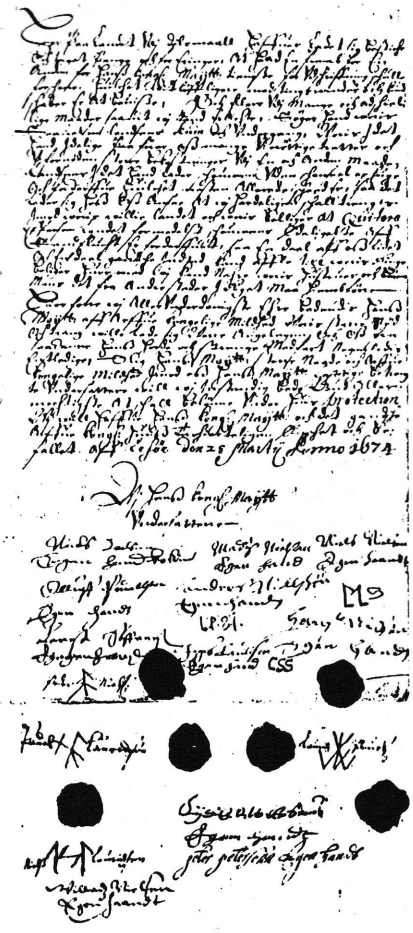

Læsøboernes klageskrift med segl, underskrifter og bomærker for de ikke skrivekyndige.

Det anføres, at "Hand lader skouvene uden skänseel ophuge og forderffve, hvilchet nesten allerede skjed er, så det lader sig hos os anse, at vi hardeligen skal tvinges mod vor vilie landet og vore bolliger at quitere."
Brevet slutter med en anmodning om at fjerne landfogden.
Brevet er underskrevet af følgende læsøboere: Niels Gaids søn i Kokier, Mads Nielsen, Niels Nielsen, Oluff Poulsen, Anders Nielsen, Lauris Steffensen, Jens Laurisen, Hans Nielsen, Peder Nielsen, Paul Lauridsen, Laurids Poulsen, Niels Lauridsen, Eigil Albredsen, Willads Nielsen, Peter Petersohn.

Der synes ikke at være kommet meget ud af den klage. Vel finder vi i Rigsarkivet en skrivelse af 2.sep. 1674 fra Kongen uden adressat, men formentlig til amtmand Chresten Skeel, i hvilken skrivelse Kongen på grund af nævnte brev allerede har fundet en anden landfoged til Læsø, nemlig Emmerich Erichsen, men Kongen ønsker dog, at man skal undersøge, om det forholder sig således som anført i læsøboernes brev, forinden de pågældende endelig udnævnes.

Så sker der ikke mere. Niels Henriksen er fortsat tolder og landforvalter på Læsø. I 1678 er det omvendt Niels Henrichsen, der klager til Kongen over en læsøbo, Niels Willadsen, formentlig en søn af den Willads Nielsen, der var medunderskriver på klagen i 1674. Niels Willadsen skal efter Niels Henrichsens påstand have gjort sig skyldig i "morderiske gerninger og bedrifter" på Niels Henrichsens hus "i hans fraværelse mod en der ankommende balbier (barber) ved navn Peder, samt bemeldte Niels Henrichsens egen hustru og piger." Kongen beder Chresten Skeel i et brev af 8.feb.1678, at tage affære og sørge for, at "deliquinten" (forbryderen) bliver straffet.

ny klager

I 1682 klagede læsøboerne pånyt til Kongen over Niels Henrichsen og kongen beordrede sine embedsmænd Chresten Skeel og Tøger Lassen at "de sig med det forderligste (hurtigst muligt) did til

landet at begive og der begge parters angivende og besværinger personligen pány forhøre og eksaminere og efter sagens befundne beskaffenhed dennem endeligen imellem kiende og dømme." Vi kender ikke mere til de høje herrers besøg på Læsø, men et står fast: Niels Henrichsen er stadig landforvalter og tolder både i 1683, 84 og det meste af 1685.

udpantninger og processer

I 1683 anmodede Niels Henrichsen Kongen om at måtte opkræve penge hos læsøboerne til betaling af den langvarige proces, han på sin egen bekostning havde måttet føre mod en engelsk reder i anledning af bjærget gods fra 2 strandede engelske skibe. Kongen bad "de residerende højlærde ved Domkirken i Viborg" at hjælpe Niels Henrichsen i den anledning. Kongen havde således ikke slået hånden af sin embedsmand på Læsø.

Det følgende år - 1684 - er det så, at Niels Henrichsen og hans kone skænker Byrum Kirke det smukke messing dåbsfad. Måske er Niels Henrichsen efter klagen over ham og efter de 2 embedsmænds besøg på Læsø blevet mere forsigtig i sin behandling af læsøboerne, og som et synligt tegn på sin forsonende holdning skænker han dem dåbsfadet. Men det er kun stilhed før stormen. I 1685 bryder det pány løs med udpantninger og processer. Han er åbenbart blevet krævet sine regnskaber af myndighederne. Han har været eftergivende - og det gik ikke. Nu stævnes de fleste af øens beboere til efterbetaling af restancer, samtidig med at de skal betale nye skatter. Af retsprotokollen for Læsø kan vi se, at han nu foretog ture til København for at tale med myndighederne der, og den 28. aug.1685 mødte han for sidste gang i Birketinget som landforvalter. Den 13. nov. hedder landforvalteren Adam Andreas Voss. Han indledte sin embedstid på Læsø med straks "at advare alle og enhver", at de skulle sørge for, at Hans Majestæts skatter blev betalt til nøjagtig tid til landforvalteren. Han ville øjensynlig undgå at falde i den samme grøft, som Niels Henrichsen faldt i.

"Klitgård"

Efter Voss overtog embedet, rykkede han ind i Klitgården mens Niels Henrichsen var i København, uden at der blev foretaget lovligt syn inden overdragelsen. Niels Henrichsen og hans kone havde trukket sig tilbage til deres hus på Ebben. Vi ved intet om, hvorledes afskedigelsen af ham foregik. Ej heller har vi nogen officiel udnævnelse af Adam Andreas Voss som hans efterfølger, men fra tingbogen ved vi, at de 2 mænd hadede hinanden som pesten og til stadighed lå i proces. Rentekammeret i København havde pålagt Niels Henrichsen at inddrive de manglende restancer fra hans tid og dette arbejde fortsatte han med stor nidkærhed og kom derved på tværs af de beløb, som den nye landforvalter og tolder samtidig skulle inddrive. En embedsmand fra fastlandet Christen Fux skulle hjælpe Voss med at få orden i øens regnskab, og de 2 gik meget hårdt til værks. Bl.a. brød de uden videre ind i Ebbegården, mens Niels Henrichsen var i København, og hans kone alene hjemme. De opbrød pakhusdøren og fjæleloftet. Alle Niels Henriksens kister og skrin, samt et kontorskab brød de op og kastede rundt med alt indholdet. Det var i sommeren 1687. Landforvalteren stævnede samme år Niels Henrichsen angående Klitgårdens brøstfældighed, som Voss mente at den tidligere landforvalter var skyld i. Der synes dog ikke at komme andet ud af den sag, end at der blev foretaget et syn af uvildige vurderingsmænd. Niels Henrichsen beholdt tilsyneladende en strandforpagtning i Østerby på den nordre og nordøstre strand, og det gav naturligvis også anledning til processer med Voss.

indbrud hos Henrichsen

Henrichsen som Læsøboernes advokat

Niels Henrichsen begyndte nu så smått at optræde som prokurator eller advokat for læsøboerne, navnlig når de havde sager mod landforvalter Voss . I 1688 stævnede Voss Niels Henrichsen for smugleri, hvilket synes ganske uberettiget, men alene for at genere ham i folks øjne. Så indtraf samme år den ulykkelige sag, hvor birkedommeren Mads Hansen Brun sammen med landforvalter Voss daværende fuldmægtig Jacob Arentz myrdede en soldat, der var på besøg i Niels Henrichsens hus. Heldigvis sov Niels Henrichsen under hele denne batalje, og havde intet med den at gøre.

stævninger

Samme dag dommen faldt over birkedommer Mads Brun og Arentz, havde Niels Henrichsen stævnet Adam Andreas Voss for at få ordnet sagen med Klitgårds ulovlige overtagelse 3 år forinden. Niels Henrichsen glemte ikke. Processen skulle nok komme, selvom der var gået et stykke tid. Vi hører imidlertid ikke mere om denne sag, for landforvalter Voss døde enten umiddelbart efter eller fik sin afsked for sin skødesløse optræden under drabssagen, hvor han lod den ene drabsmand flygte. En ny landforvalter, Hesselberg, kom nu til Klitgård.

skænderier i retten

Den 11. jan. 1689 kan vi i tingbogen overvære et veritabelt skænderi i selve retslokalet mellem Niels Henrichsen og læsøboen Niels Willadsen, der for åbent tæppe fremkom med helt usømmelige og uanstændige ord overfor den forhenværende landforvalter. Begge måtte bøde deres 3 lod sølv for foragt for retten.

røverisk overfald

En gammel mand, Niels Nielsen Mikkelsen i Klitten, var blevet overfaldet af nogle røvere og slået med 7 øksehug i hovedet, dog uden at dø deraf. Niels Henrichsen påtog sig at føre sag for denne mand mod myndighederne, der efter hans mening intet gjorde for at finde frem til forbryderne. Denne sag begyndte ved nytår 1689 og fortsatte ind i 1690, hvor vi fra efteråret mangler retsprotokollerne for de efterfølgende 2½ år. Niels Henrichsen var yderst bestemt overfor myndighederne i alle retsmøder. Han var virkelig en god advokat for den skadelidte Niels Nielsen Mikkelsen, og hans juridiske argumentation viser, at han havde stor erfaring i at procedere og var aldeles hurtig i opfattelsesevnen, når det gjaldt om at finde svage punkter hos modparten. Nu var det den nye landforvalter, Hesselberg, der blev Niels Henrichsens modstander. Niels Henrichsen fik udvirket en udtalelse fra selvste stiftsamtmand Mogens Skeel, om det var Niels Henrichsen, der skulle være advokat for den skadelidte mand og være ham behjælpelig - også mod myndighedernes langsommelighed.

Den ny landforvalter, Bert Fallenkamp, ville ikke stå tilbage for Henrichsen og skænkede derfor en alterkalk til Vesterø kirke og skrev, hvad det kostede. Indskrift i bunden: "Anno 1698 lod Bernt Fallenkamp og Magdalene Braem denne kalch og disch omgjøre og forbædre med 12 Rixdaller. Kalch og disch vejer i alt 37½ lod.

Henrichsen atter tolder

Niels Henrichsen fik gennem Viborg Domkapitel og biskop Søren Glud udvirket en kontrakt af 31.mar. 1690 vedrørende Klitgården, som jo var domkapitlets ejendom. Inden denne kontrakt kom i stand havde Niels Henrichsen ad ukendte veje modarbejdet landforvalter Hesselberg og bagtalt denne overfor Viborg Domkapitel på en sådan måde, at Kapitlet i det tidlige forår 1690 meddelte, at Hesselberg skulle ud af Klitgården, som tilhørte Viborg Domkapitel. Berent Fallenkamp blev nu deres ny landforvalter på Læsø. Samtidig meddeltes det, at der d. 31.mar. 1690 var indgået kontrakt mellem Fallenkamp og Niels Henrichsen, at sidstnævnte skulle overtage forpagtningen af Klitgården. Hesselberg skulle straks "inden 3 solemærker" forlade gården og erstatte Niels Henrichsen alle dennes udgifter. Hvilken triumf for Niels Henrichsen!

D. 12.sep. 1690 var en af de residerende herrer fra Viborg Domkirke på Læsø og udfærdigede her i Byrum Præstegård en skrivelse, der var en ordre til Læsøboerne om at respektere deres pligter overfor Klitgården og deres pligt til at betale landgilde til Domkapitlet. Alle genvordigheder var dog ikke borte endnu, idet stiftsamtmanden Mogens Skeel meddelte Niels Henrichsen, at han ikke skulle beskæftige sig med kongelig Majestæts affærer uden efter særordre. Men Viborg Domkapitels høje herrer syntes helt at have taget Niels Henrichsen til nåde.

Så mangler vi tingbøgerne indtil 1693. I det tidlige efterår 1693, konstaterer vi, at Niels Henrichsen stadig var i fuld vigeur. Berent Fallenkamp var landfoged. Men vi ser også, at Niels Henrichsen nu tituleredes "kgl. Majestæts tolder og strandinspektør." Berent Fallenkamp var alene "landfoged." Niels Henrichsen er altså også taget til nåde hos kongen.

I efteråret 1693 havde Niels Henrichsen på embeds vegne anlagt sag mod en mand i Hals, Niels Andersen, der ville bortfjerne en kobberkanon

Niels Henrichsen dør

fra Læsø uden at betale afgift deraf til Kongen og uden iøvrigt at have lovlig adkomst til kanonen. Niels Henrichsen beskyldte ham for tyveri. Denne sag gav anledning til, at Niels Henrichsen lod manden arrestere som tyv en vis tid, hvilket igen afstedkom en ny proces mod Niels Henrichsen som mødte i birketinget i denne sag for sidste gang fredag d. 3. nov. 1693. I det følgende retsmøde i sagen d.1 dec. 1693 er det hans kone, Maren Søfrensdatter, der møder med lavværge "på hendes salig mand, Niels Henrichsens, vegne." Kgl. Majestæts tolder og strandinspektør, Niels Henrichsen er altså død i det mellemliggende tidsrum. Da der ikke findes kirkebøger for Byrum før 1720, har vi ingen nærmere angivelse af begravelsesdagen.

Niels Henrichsens familiegravsted

I dagbladet Nationaltidende for d. 1.nov.1893 oplyses det, at man nogle år forinden havde udskiftet det gamle gulv i Byrum Kirke, som bestod af ligstene og mursten, med et trægulv. Herunder fjernede man en stor smuk ligsten over Niels Henrichsen, der lå midt i kirken. I første omgang var der ingen, der interesserede sig for de kister, flere med inskriptioner, som lå tæt op under ligstenene. Efter at ligstenene var fjernet, tyrkkede man kistelågene ned ovenpå skeletterne, og det hele blev tildækket med sand og trægulvet lagt ovenpå. I 1893 brød man så et stort stykke af gulvet op for at se, hvad der egentlig var herunder. Under det sted, hvor Niels Henrichsens nu forsvundne ligsten havde ligget, fandt man to kister med rester af voksne lig samt et stykke af en barnekiste, hvis låg med messingsøm var mærket: I.H.S. (latin: til frelserens ære) anno 1873, hvilket synes at stadsfæste, at man her havde fundet Niels Henrichsens familiegravsted 200 år efter hans død.

fortalt af Harry Larsen
til Ernst Jensen

Sannesmeden

Hans Chr. Christensen, "Sannesmeden", 20 år, da han flyttede til Læsø i 1877.

Engang var der mange landsmede på Læsø. En af dem var min Morfar, smed Hans Chr. Christensen, kaldet "Sannesmeden".

Han blev født i Sulbæk mellem Frederikshavn og Sæby d. 8.aug. 1857 og tjente i drengeårene som hyrde på gårdene omkring Sulbæk. Hans far, Peter Christensen (1827-1901) var smed i Sulbæk og Bedstefar lærte til smed hos sin far. Deres hjem findes endnu i Sulbæk. Efter læretiden arbejdede han en periode i Norge som smed.

I 1877 - 20 år gammel tog Bedstefar arbejde som smedesvend på Læsø. I 1879 blev han gift med Marie Jensen, født på Læsø 1856. Hendes mor, Susanne Andersdatter, født 1822, havde gården "Løkken" i Tørkeriet. Omkring 1880 købte Bedstefar "Løkken" og i tiden 1880-99 fik han 7 børn med Marie, som døde i 1899, 43 år gammel. Den yngste dreng, Anton på Øren, var ikke 1 år gammel, da hun døde.

Det var blevet en stor børneflok på den lille gård, så Bedstefar byggede en smedje og tjente til føden ved at smede for "Tørkerne".

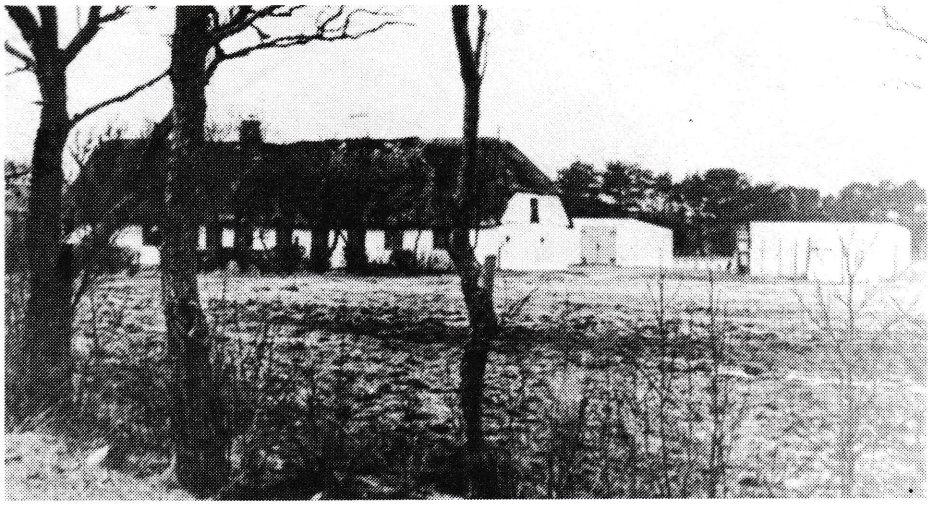

"Løkken" i Tørkeriet, "Sannesmedens" 1. kones hjem, købt ca. 1880.

Bedstemor, Johanne Marie Christensen, 1905.

Svigermoderen, Susanne Andersdatter døde i 1901, 79 år gammel og Bedstefar blev nu gift igen med den 42-årige Johanne Marie Mikkelsen. I 1902 fik de min mor, Ansine Marie Christensen. I 1904 solgte Bedstefar "Løkken" og købte "Bakkegård" i Skoven og flyttede sin smedje med op i Skoven. Han gik ikke så meget op i landbruget og fortsatte med at arbejde som smed og havde både smedesvend og arbejdsfolk.

Hans navn "Sannesmeden" kom fra hans retsindighed. Jeg har senere hørt, at en mand, hvis datter var blevet gravid, blev så gal,at han spændte hende for danskharven. Men det blev Sannesmeden så vred over, at han løb hen og spændte pigen fra og meldte manden. Han tog også 2 af sin broders børn i pleje, da de blev moderløse som 6-7-årige.

Bedstefar, Sannesmeden, 1905.

"Bakkegård" i Skoven købt af Sannesmeden i 1904.

resterne af smedjen ved "Bakkegård".

Min mor blev gift i 1919 med min far, Anton Degn Larsen, og jeg blev selv født samme år. Senere kom jeg til at gå meget i smedjen hos Bedstefar, for i 1922 byggede han det "Gule hus i Skoven" ved siden af "Bakkegård", som han solgte til mine forældre i 1924.

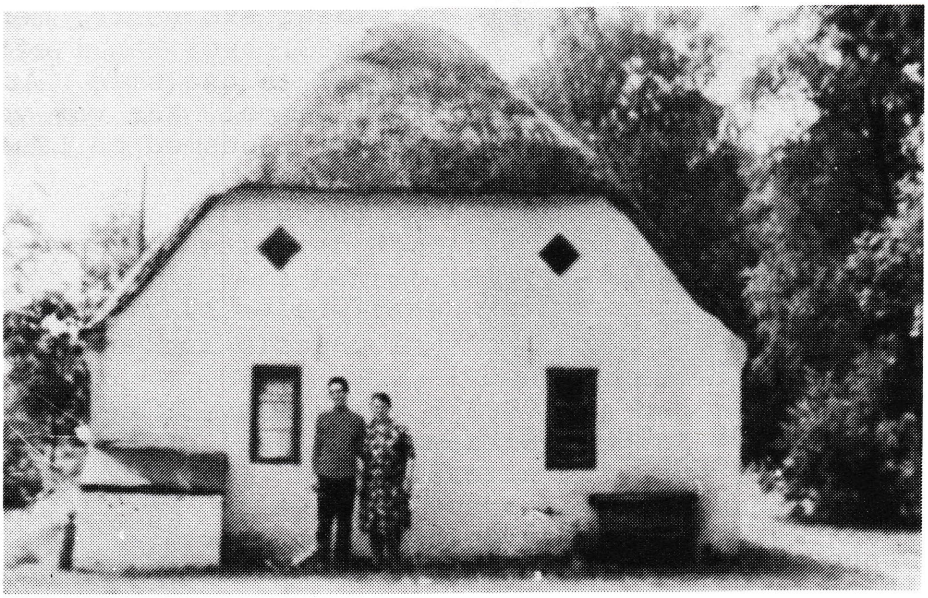

"Det gule Hus" i Skoven bygget 1922. Foto 1960.

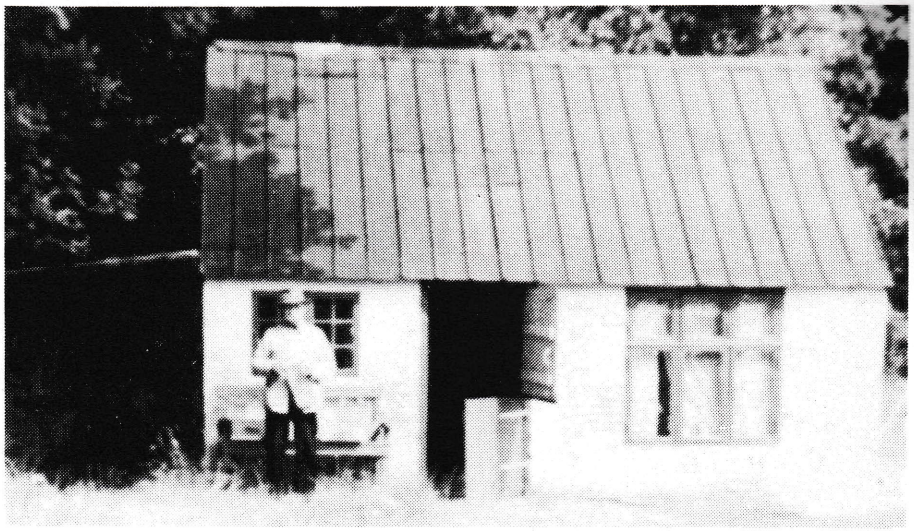

smedjen i Skoven, bygget 1924, da Sannesmeden var 69 år.
Foto 1960.

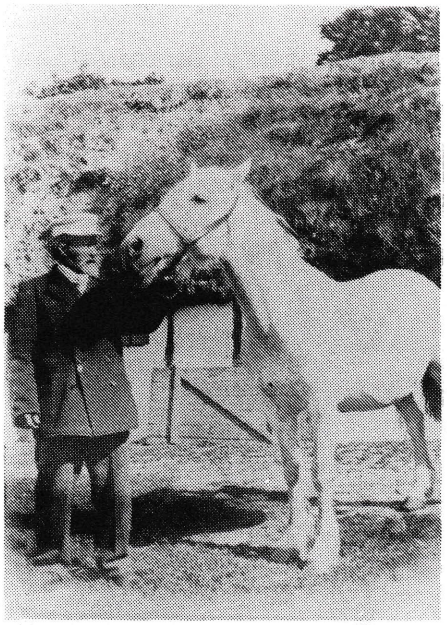

Sannesmeden med sin hvide russerhest.

Han var da 67 år, men tog nu fat på at bygge til huset og lave en ny smedje. I 1927 døde min Bedstemor. Selvom Bedstefar blev alene fortsatte han i smedjen. I sine sidste år som smed havde han en medhjælper, som kaldtes "Krone Kristian", fordi han var den første som forlangte 1 kr. i dagløn. I de sidste år som smed holdt Bedstefar op med at sko heste, men han drev smedjen lige til 1933, hvor han i efteråret solgte sit værktøj til en ung smed. Året efter døde Bedstefar 77 år gammel. Han var vel nok den sidste praktiserende landsmed på Læsø.

det sidste billede af Sannesmeden taget ca. 1930.

Kirsten Stoklund Johansen

Nogle stednavne på Læsø

Læsøs stednavne er spændende. Mange af navnene kan føres flere århundreder tilbage i tiden. For nogle af navnene findes der ingen kendt forklaring på, hvorfor de lyder netop sådan,som de gør. For andre navnes vedkommende skal der sættes spørgsmålstegn ved nogle allerede vedtagne forklaringer, fordi de kan belyses udfra nye kilder. Der kan også fremkomme flere forklaringer ud fra kildematerialet på nogle af navnene. Der er altså grund nok til at beskæftige sig med disse undersøgelser, når man arbejder med Læsøs historie. I det følgende derfor nogle eksempler på forskellige undersøgelser af stednavnes oprindelse.

Læsø

jætten Hler

Den mest almindelige opfattelse var i mange år den, som også Pontoppidan i 1768 gav udtryk for: at Læsø var opkaldt efter en jætte ved navn Hler, der boede på øen. Han var søn af en finsk konge, og øen kaldtes Hlers ø eller Hlessey allerede i den islandske Edda år 800-1100. Om dette skrev Gudmund Schytte 1927 i "Danske stednavne fra Arilds tid": "Hles-ey ejer nok en havjætte Hler; dog her er ikke øen opnævnt efter jætten, men omvendt jætten turde være opnævner for øen", med andre ord: jætten fik sit navn, fordi han boede på Læsø.

rav - latin glessum

En anden forklaring gav L.C. Brinck-Seidelin i sin beskrivelse af Hjørring amt i 1828: "Fra Lesøe skulde være hentet (Rav) i sådan mængde, at nogle ville udlede dens navn fra Ravs latinske benævnelse: glessum."

Gudmund Schytte skrev i 1927, at han havde erfaret ved at læse den romerske geograf Plinius (år 62-113 e.kr.) "Naturhistorie IV", at i år 5-46 e.kr. var den sydlige Vesterhavskyst underkastet romerne, og de gav vigtige steder latinske navne. De samlede frisiske øer kaldte de Glæsia: ravøer-

ne, og Borkum fik navnet Glæsaria, fordi der fra disse steder eksporteredes store mængder rav. Han mente, at navngivningen i Nordjylland måtte sættes i forbindelse med kulturfremskridt som følge af de store ravfund, især i Thy, men også i hele det nordlige Jylland. Men Læsø nævnes dog ikke i den forbindelse.

græsgang

Den tolkning, der i dag vinder mest anerkendelse er dog en helt tredje. Kristian Hald skrev i "Vore Stednavne" 1965, revideret udgave af 1950: "I hele den islandske tradition kaldes øen Hlésey, hvor é betegner den islandske é-lyd, der skulle svare til et gammel-dansk langt æ, og ved tolkningen er man som regel gået ud fra denne form. I virkeligheden viser den moderne udtale og de hjemlig skrivemåder, bl.a. Lessø hos Saxo og Lesø i originale breve fra begyndelsen af det 13. årh., at navnet har gammelt kort æ." - - "Læsø kan være et usammensat (urnordisk) Lasio, hvortil man i middelalderen har føjet -ø." Læsø forklarer han derefter som sideform til oldengelsk læs = græsgang.

"Dansk stednavne leksikon, Jylland-nordlige del" af Bent Jørgensen, 1982, mener således: " Ca. 1200 Lessø, ca. 1250 Læsø, sandsynligvis øens oprindelige navn. Gammeldansk, afledt af et ord, der i oldengelsk betyder græsgang; efterled, sidste led i et sammensat stednavn ø er en tydeliggørende tilføjelse.

En forspørgsel i nov. 1987 hos "Institut for Navneforskning" ved Københavns Universitet for at få dets holdning til navnets oprindelse gav som resultat, at man også der er af den opfattelse, at navnet er afledt af det oldengelske ord, der betyder græsgang. På instituttet kender man godt den rige skovbevoksning, der var på Læsø i middelalderen, men mener, at der forud for denne tid må have været en tid, hvor øen har været uden nævneværdig træbevoksning, og at øens navn stammer fra denne periode.

udsnit af Videnskabernes Selskabs kort, 1786 visende Stoklund i Brarum have og Dantzigmand klit.

I den del af øen, som i dag kaldes Stoklund, lå i gammel tid haven Brarum. Det var et samlet, indhegnet stykke indmark, som rummede flere gårde, bl.a. Stoklund, som endnu ligger der.

Stoklund nævnes mig bekendt første gang i en tingbog 1593: "Lyddich i Stoklund." Den samme mand nævnes i et stedsmål 1620-21, hvor han ejer ½ bol, dvs. halvdelen af gården.

Arne Espegård skrev i 1980 i sin bog "Liv og sprog på svundne tiders Læsø,II", at han mener, at Stoklund betyder:"lunden hvor man havde bistokke." Det er rigtigt, at "Ordbog over det danske sprog,1915-56" blandt mange udlægninger af ordet stok skriver, at det kan være en træblok, hvori bier bygger. Mod denne tolkning taler imidlertid, at indberetningerne i 1728, 1743, og 1755 samt Pontoppidans "Danske Atlas" i 1768 alle skriver med lidt forskellig ordbrug, at bier ikke findes på Læsø.

Stok kan imidlertid på oldnordisk iflg. samme ordbog betyde træstamme. En anden forklaring på navnet kan altså være en henvisning til en lund eller skov, der har vokset på stedet, da gården blev opført.

En tredje forklaring gives af Åge Houken i "Håndbog i danske stednavne, 1976.": stok = træstamme eller bjælke. I stednavne kan det betyde"gangtræ over vandløb." Han nævner dog også at f.eks. navnet Sokkelund = Stocchælundæ, muligvis er opkaldt efter en lund i Buddinge. Dette støtter forklaringen om at Stoklund skal betyde skov eller lund.

"Dantzigmand" er navnet på en klit, der ligger ved øens nordøstlige kyst. I dag et yndet udflugtssted for såvel læsøboere som feriegæster. Så vidt jeg ved, nævnes den første gang på Videnskabernes Selskabs kort over Læsø fra 1786, opmålt af J. Elling og noget senere af Bing i hans "Beskrivelse af Læsø, 1802". Bing fortæller, at der mellem Syrodde og Jegens Odde ligger en høj klint, kaldet Dantzigermandens klint. Andre senere beskrivelser fortæller alle, at her strandede før 1800 et skib fra Dantzig.

tegning af Dantzigmand klit af lærer Krull, Østerby 1928.

Dantzigmand klit

Jeg har i lang tid søgt det rigtige årstal for den navngivende stranding, bl.a. gennem Bings beskrivelser af 86 strandinger, der skete ved Læsø i årene 1780-1800, og af disse har 8 af skibene tilknytning til Dantzig, enten ved at være hjemmehørende der, eller ved at være på rejse til eller fra byen. Men ingen af beretningerne fortæller om netop denne stranding.

strandingen 1741

En dag havde jeg heldet med mig. Skiftet efter Lars Andersen Lund, Lundensgård, d.7.11.1746 indeholder nemlig en regning til boet, der lyder således: " endnu i året 1741, da der her på landet indstrandede Dantziger Manden kaldet, blew hand Mig tillige med Samuel Christophersen og Jens Nielsøn Riis, pro. persona 1 mark skyldig, for mig tilhørende part i en bjælke, af samme Dantziger Fartøy, hwilke forskrewne 2de mænds skyldig andeel hand til sig tog, og lowede hannem til mig at betale, derfor samme mig tilgode kommer, og formoder Mig gjort med 3 mark." Dantzigmands Klit er altså efter dette opkaldt efter et skib fra Dantzig, kaldet Dantziger Manden, som strandede ved Læsøs nordøstlige kyst i 1741.

Per Lysdahl

Et stenalderkar

I årsskriftet for 1984 var der en kort omtale af stenalderfundene fra Læsø. De stammer fra den yngre del af den yngre stenalder (omkr. 3000-1800 f.kr.) og hører hovedsagelig hjemme i den såkaldte grubekeramiske kultur eller i dolktiden. Fundene, der især består af flint, stammer fra omkring 25 steder på den højeste, nordlige del af øen centreret omkring Højsande. Artiklen var ikke illustreret med billeder af oldsager, da hverken Læsø Museum eller Vendsyssel historiske Museum har ret mange intakte oldsager fra Læsø. Nu har sommeren 1987 imidlertid bragt nyt fra Læsøs stenalder, som hermed straks skal omtales, da det drejer sig om Læsøs største stenalderlerkar.

fundet

Baggrunden er den, at en familie på sommerferie på Læsø ved en spadseretur på stranden ved Bansten Bakke blev opmærksom på nogle lerkarskår i kystskrænten. Skårene blev samlet op og stedet meget grundigt gennemsøgt. Gennem en af familiens bekendte på Læsø blev arkæologen fra Vendsyssel historiske Museum underrettet og fundstedet blev undersøgt. Der blev ikke fundet flere skår, men en enkelt flinteflække. Skårene og flækken må oprindelig have ligget på den gamle jordoverflade og er faldet ned ad skrænten ved den naturlige nedbrydning.

beskrivelse

Konservatoren på Vendsyssel historiske Museum har kunnet sætte skårene sammen til en meget stor flage af et lerkar. At dømme udfra skårflagens brudflader synes lerkarret allerede at være gået i stykker i stenalderen og måske spredt over et større område. Så måske dukker de manglende dele op på et senere tidspunkt. Den 34 cm lange skårflage, der er noget lemfældigt udført, består af groft magret ler og har en brungul farve med enkelte sodsværtninger på såvel yder som inderside. Flagen må have udgjort de øverste

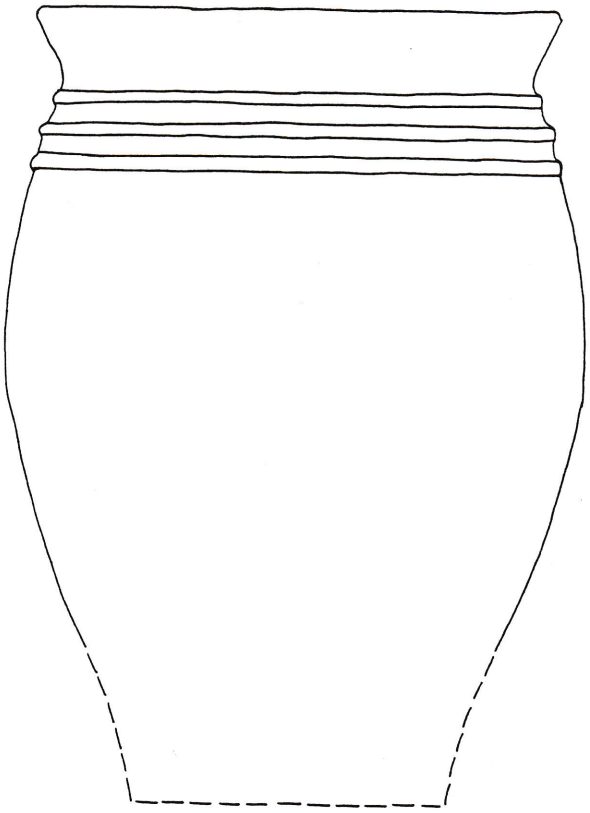

rekonstruktionstegning og fotografi af lerkar fra Bansten Bakke. ca.1:4

4/5 af den ene side af et oprindelig godt 40 cm højt, tøndeformet lerkar.

datering

Udfra den lemfældige udførelse og vulsterne under randen kan lerkarret dateres til stenalderens slutfase, dolktiden, 2400-1800 f.kr. Som dolktidslerkar er det enestående i såvel Læsø- som øvrig Vendsyssel sammenhæng på grund af størrelsen. mig bekendt er det i det hele taget det største stenalderlerkar fra Læsø. De folk, der har brugt lerkarret, er sikkert kommet til Læsø på sæljagt. Men om de har lavet karret på Læsø, eller hvorfra de i givet fald har bragt det, kan kun eventuelle fremtidige analyser af leret måske give svar på.

Kay Johannsen

Læsø litteratur 1987

BAHNSON, H. & KNUDSEN, K.L. & HANSEN, J.M.: Bidrag til Læsøs geologi, lithologi, biostratigrafi og geofysik. DGU serie D nr.6.1986. Danmarks Geologiske undersøgelser, Miljøministeriet.

BRÆNDSTRUP,FRANK: Den gamle skipper går i land. (Vendsyssel Tidende 29.11.1987).(ann. Interview med den tidliger kaptajn på Læsø-færgen, Poul Kjærgård.)

BRÆNDSTRUP, FRANK: Landbrug er andet end blot landbrug. (Vendsyssel Tidende 12.4.1987).
(ann. Interview med Birk Olsen, Sv.O. Hansen, Orla Vilsen om Læsøs landbrug.)

CHRISTENSEN, BERNT: Læsø - som du var engang. S.A.L. 1987. 147 s. ill. (ann. Forfatteren var gennem mange år journalist og fotograf på Læsø. Han fortæller om øens natur og mennesker, han har mødt.)

WESTERGÅRD BØRGESEN, L. m.fl.: En flora og fauna undersøgelse i Nordmarken, Læsø. Rapport fra Læsøgruppen af 1976. Institut for populationsbiologi, Københavns Universitet, 1984. 133 s. + 17 bilag, litt.henvisninger s.123-131.
(ann. Basismateriale med henblik på fortsatte undersøgelser i Nordmarken m.h.t. ændringen i flora og fauna.)

KJÆRHOLM, HANNE: Læsø Farms. Old farmhouses from the island Læsø. Summercottage on the island Læsø. (begge artikler i: Living Architecture nr 6, 1987. s.116-122 & 123-130.)
(ann. Illustreret med smukke fotografier af tang gård og arkitekt Hanne Kjærholms feriehus på Læsø.)

MARK PEDERSEN, ELNA & ERIK: Barnekår på Læsø omkr. århundredeskiftet. Uddrag af Svend Skole. (Vendsyssel Årbog 1986 s.36-48).
POST, ANDERS HØEHG: Bag horisonten finder du vore særprægede og ensomme ferieøer. (Bådnyt, årg. 17, nr. 2, 1987. s.32-35) (ann. sejlerskildringer fra Anholt, Læsø og Hirsholmene.)

STEEN JENSEN, JØRGEN: Møntskattefundet fra Læsø. Enformue gemt hen ca. 1672. (Vendsyssel Nu og Da 1986, s. 24-43, ill. Litt. henvisninger s. 43 udgivet 1987.)

STOKLUND, BJARNE: Menneskabt hede. (Skalk nr. 2 1987, s.18-27, ill.) (ann. Heden som kulturlandskab og anvendelsen af hakkemøg som tørvegødning på Læsø.)

Læsø Museum

Læsø Museum blev oprettet 22. juni 1938. Museet er et statsanerkendt, kulturhistorisk lokalmuseum. Museets formål er at indsamle, bevare og formidle genstande og oplysninger om Læsøs kultur- og naturhistorie.

LÆSØ MUSEUM

Administration og Lokalhistorisk Arkiv:
Østerby Gl. Skole, 9960 Østerby, tlf. 08-498045.
Lokalarkivet er åbent: ti. og to. kl. 15 - 17.30

åbningstider 1988

MUSEUMSGÅRDEN

Museumsvej,9940 Byrum, tlf. 08-491529.

1.5 - 31.5	ti. to. sø.	kl. 13 - 16
1.6 - 15.6	daglig	kl. 12 - 16
16.6 - 14.8	daglig	kl. 10 - 16.30
15.8 - 31.8	daglig	kl. 12 - 16
1.9 - 16.10	ti. to. sø.	kl. 13 - 16
17.10 - 23.10	daglig	kl. 13 - 16

FISKERI- og SØFARTSMUSEET

Havnegade 5, 9950 Vesterø, tlf. 08-499497

12.5 & 22.5		kl. 13 - 15
1.6 - 14.6	ti. to. sø.	kl. 13 - 15
15.6 - 15.8	daglig	kl. 12 - 16
16.8 - 31.8	ti. to. sø.	kl. 13 - 15
17.10 - 23.10	ti. to. lø.	kl. 12 - 15

Styrelsen for Læsø Museum

Ulla Jensen, Ernst Jensen, Kay Johannsen, Jørgen Keller, Finn Larsen, Guri Møller Kristensen, Kirsten Larsen, Roger Rafn, Bent Rulle, Erik Møller Sørensen.

Museumsforeningen for Læsø

Foreningen blev stiftet d. 11.november 1982.Foreningens formål er at udbrede forståelse og interesse for de natur- og kulturhistoriske værdier på Læsø. Foreningen virker som støttekreds for Læsø Museum, og foreningens bestyrelse er medlemmer af museets Styrelse. Privatpersoner, firmaer og institutioner kan optages i foreningen som medlem. Årligt kontingent: 30 kr. Medlemsskabet giver gratis adgang til museet, gratis årsskrift, samt adgang til foreningens øvrige arrangementer.

formand

Museumforeningen for Læsø
c/o formand Kay Johannsen
Kromarksvej 7
9940 Byrum
tlf. 08-49 13 37

kasserer,
henvendelse ved
medlemsskab

Kasserer Guri Møller Kristensen
Lille Skovensgård
9940 Byrum
tlf. 08-49 10 96

bestyrelse

Ernst Jensen
Kay Johannsen (formand)
Finn Larsen
Guri Møller Kristensen (kasserer)
Kirsten Larsen
Roger Rafn
Erik Møller Sørensen